

Косовски бој и смрт Мехмед-паше Соколовића

**Доц. др Будимир
Алексић
Проф. др Далибор
Елезовић**

Институт за српску
културу, Никшић
Филозофски факултет
Универзитета
у Приштини са
привременим сједиштем
у Косовској Митровици

УДК 929Соколовић М.
УДК 94(560)“1520/1576”

Сажетак: На основу једне секвенце из живота Мехмед-паше Соколовића, дате у *Историји* Ибрахима Печевије, познатог турског хроничара из XVII вијека, може се извести закључак о односу овог великог везира српског поријекла према стожерној вертикали српског духовног и националног идентитета – Косову и Косовском завјету. Поменута секвенца говори да је велики везир, ноћ уочи смрти, тражио да му његов ризничар прочита хронику о Муратовој погибији на Косову. Тај Печевијин опис преносе и Радован Самарџић и Душан Баранин у својим књигама о Мехмед-паши Соколовићу.

Кључне ријечи: Мехмед-паша Соколовић, Косовски бој, Ибрахим Печевија, султан Мурат, Милош Обилић, Османско царство.

Познати турски хроничар из XVII вијека, Ибрахим Печевија, у својој *Историји* је дао приказ једне интересантне секвенце из живота Мехмед-паше Соколовића, која се одиграла ноћ уочи смрти великог везира а која се односила на захтјев да му његов ризничар прочита хронику о Муратовој погибији на Косову. Живот и историјска улога везира Соколовића одувијек су привлачили пажњу. Како пише Радован Самарџић, будући велики везир је рођен у Соколовићима, близу касабе Рудо, у породици која је припадала ситном сеоском племству. Дјечаку су на крштењу дали име Бајо, отац му се звао Димитрије и имао је, по српском предању, још три сина. Бајо је учио школу у Милешеву и како је касније – 1576. изјавио млетачком амбасадору Тјеполу, било му је осамнаест година када су га из манастирске пјевнице одвели у јаничаре. Мехмед-паша Соколовић био је велики везир од 1565. до 1579. Одиграо је велику улогу у смиревању стања у Османском царству после смрти султана Сулејмана у ноћи између 5. и 6. септембра 1566. године. Прикривао је султанову смрт до 24. септембра када је изабран нови султан Селим II (1566–1574). За вријеме владавине Селима II, Соколовић је имао водећу улогу у османској држави.¹

b.aleksic@t-com.me
dalibor.elezovic@pr.ac.rs

* Рад је настао као резултат истраживања на научном пројекту *Материјална и духовна култура српског народа на простору данашње Црне Горе*, чији је носилац Институт за српску културу Никшић.

¹ Радован Самарџић, *Мехмед Соколовић* (Београд: Народна књига, 1982.), 14–15.

Печевијина историја је једно од најзначајнијих дјела османске историографије XVII вијека. Према Францу Бабингеру, ради се о најпознатијем наративном дјелу за период османске историје 1520–1639. године. Печевија је као изворе користио најпознатије османске хроничаре онога доба, као и усмена свједочанства истакнутих великодостојника Османског царства. Један је од првих османских историчара који је у писању користио дипломатичке изворе (берате, фермане, бујурулдије, дефтере), док је неким познатим историјским догађајима и сам присуствовао.²

Печевија се родио у Печују 1572. године (према Мујаџевићу 1574)³, и потицао је од средњовјековне племићке породице из Босне. Јасно је да су његови преци исламизовани одмах по паду Босне (иако то бошњачки историчари прећуткују), јер је један његов предак Давуд-бег, добио зијамет Какањ 1496. године. Фехим Наметак у *Предговору* Печевијине историје пише: „Печевија не истиче своје босанско поријекло као што то не чине ни други службеници Османског царства који су доспјели до високих положаја поготово ако је то поријекло кршћанско“.⁴ Печевијина мајка била је родом од породице Соколовића, која је уз великог везира Мехмед-пашу дала више истакнутих личности Османског царства. Печевија је био дефтердар (финансијски управник) у Еубеји и Лепанту (Грчка), и у тврђавама Акерман и Бендер у Молдавији. Затим је 1623/24. упућен у Анадолију гдје је био дефтердар у покрајинама Дијарбакир и Токат. Након тога је 1625/26. постао дефтердар у Подунављу а 1631. године дефтердар Анадолије. Печевија је био постављен и за управника санџака Столни Београд, потом за дефтердара санџака Темишвар, да би са те функције отишао у мировину 1641. године. Умро је у Будиму 1650. године.⁵

Печевија за великог везира пише да је био из породице Соколовића, „од Соколових потомака“. Прво је био капиџибаша (заповједник јаничарске дворске страже), затим командант морнарице и румелијски беглербег. Касније се као трећи везир оженио султанијом Есме-хан, једном од кћери султана Селима II. Велики везир је постао у вријеме владавине султана Сулејмана, а у вријеме Селима II је, према Печевији, „[...] био истински заповједник државе и постигао неовисност и самосталност какву није до њега постигао ниједан везир“.⁶

Соколовић је у робље одведен девширмом, османском институцијом која је изазивала огорчење међу оним хришћанским народима чији су јој припадници били подвргнути. Савремена историографија посматра девширму као присилно одвођење, у облику данка, дјеце хришћанских поданика из свог етничког, вјерског и културног окружења, те њихово превођење у османско-исламску религију и културу а све у циљу њиховог ангажовања

² Dino Mujadžević, „Ibrahim Pečevića (1574–1649) – osmanski povjesničar Hrvatske i Bosne i Hercegovine podrijetlom iz Pečuha“, *Scrinia slavonica* 9 (2009): 381.

³ *Исџо*, стр. 379.

⁴ Fehim Nametak, „Predgovor, у: Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija*. Knj. 1, 1520–1576 (Sarajevo: El-Kalem, 2000), 11–12.

⁵ Dino Mujadžević, „Ibrahim Pečevića (1574–1649) – osmanski povjesničar Hrvatske i Bosne i Hercegovine podrijetlom iz Pečuha“, 381; Fehim Nametak, *Predgovor*, 5–6.

⁶ Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija*. Knj. 1, 1520–1576 (Sarajevo: El-Kalem, 2000), 38.

у војни и цивилни апарат османске државе.⁷ На тај начин је и будући паша Соколовић доспио у Цариград. Било је много случајева да се хришћанске породице опиру девширми. Тако је 1580. године у једној нахији Херцеговачког санџака дошло до оружаног отпора сељака султановим чиновницима који су спроводили девширму. Санџакбег је због тога наложио да се побуњеници похватају и за казну пошаљу на тешки рад на царским галијама. Још један примјер отпора девширми забиљежен је 1564. године када су неке хришћанске породице вратиле одузете синове који су већ били подвргнути исламизацији и поново их крстиле. Забиљежено је у изворима доста примјера да су дјечаци регрутовани у девширми, након што су преведени на ислам, побјегли из Цариграда. Велики број њих је поново враћен у хришћанску вјеру након бјекства. Османске власти су захтијевале од родитеља бјегунаца да врате дјецу назад, многи од њих су били строго кажњени, па чак и продати у робље.⁸ Наведени примјери свједоче о чињеници да дјечаци одведени у девширми нису тако лако заборављали своје поријекло и завичај, те да су били спремни на бјекство. Посебно они који су били одрасли када су отргнути од породице, као што је то био случај са малим Соколовићем.

Вратимо ли се питању границе између историје и легенде о Косовском боју, схватићемо да она никада није постојала ни у историјским документима, ни у српској култури и имагинацији. Историјска објективност у овом случају зависила је од хришћанских и муслиманских свједока који се не могу сматрати неутралним. Осим тога, још су први записи о том догађају представљали визију битке између Добра и Зла, и садржали снажну религијску димензију, која је временом постала морална компонента колективног идентитета. Док се српски национални идентитет надаље конструисао кроз наративни процес о Косовском боју.⁹

Секвенца из живота Мехмед-паше Соколовића дата у Печевијиној *Историји* која је предмет наше анализе гласи: „Према причању Хадим Хасан-ага његова хазнадара, једне ноћи је према навици устао, обновио абдест и након што је клањао нафилу намаз (необавезну молитву), тражио је да му споменути Хасан-ага прочита неколико одломака из Османске повијести. Кад је овај упитао који одломак жели да му се прочита, тражио је да му прочита мјесто гдје се говори о томе како је султан Мурат пао као шехид на Косову пољу. Док су се читали редови о томе како је један непријатељ вје-

⁷ Victor Ménage, „Some Notes on the Devshirme“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 29, 1 (1966): 64.

⁸ Арон Новичев, К истории рабства в Османской империи. Система девширме, *Туркологический сборник* 1976. Москва: Наука, ГРВЛ, (1978): 96; Оксана Пенькова, Особенности проведения девширме в Османской империи (вторая половина XIV – начало XVIII веков), *Архоний*, 5, 8 (2018): 68–73; Наталя Жигалова, Записки о янычарах: византийские писатели о турецкой системе девширме, *Via in tempore. Истѳория. Политѳология*, 15, 264 (2017): 70–77; Александр Сквозников, Правовое положение немусульманских подданных в Османской империи в XVI–XIX вв, *Вестѳник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право*, 1–2, 17 (2015): 3–14; Салих Селимовић, Девширма или Данак у крви, *Срѳска слободарска мисао*, 105 (2018): 75–82; Victor Ménage, Some Notes on the Devshirme, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 29, 1 (1966): 64–78.

⁹ Mirjana Bećejski, Vesna Zarković. „Kako je Miloš ubio Murata – narativni identitet u priči ‘Kosovo 1389’ Neleta Karajlića“, *Baština*, 45 (2018): 43–44.

ре изненада потегао ханџар и усмртио султана који се налазио на путу вјере, рахметли паша дигао је руке и са сузама у очима изговорио: ‘Узвишени Господару, и мени додијели такав шехидски ступањ’. Затим је проучио Фатиху султану Мурату и рукама се потрао по лицу. По Божијој мудрости, молитва му је брзо услишена: на слиједећем засиједању Дивана пробо га је један малоумник, а након мање од једног сата стигао је до ступња шехида. Сахрањен је у мору милости Узвишеног Господара¹⁰.

Радован Самарџић је кратко пренио овај Печевијин опис у књизи о Мехмед-паши Соколовићу, описујући да је паша позвао свог благајника Хасан-агу и тражио да му овај чита о смрти султана Мурата на Косову. Када је овај дошао до мјеста гдје је Обилић ударио ножем султана, паша је растужен и плачан рекао: „Дај и мени, Боже, да погинем за вјеру“. Сјутрадан, 11. октобра 1579. године суманути дервиш му је задао смртоносни ударац ножем у срце.¹¹

Лик Мехмед-паше Соколовића био је честа фигура у књижевности и умјетности. Константин Петровић у свом роману о животу великог везира настоји да прикаже судбину човјека који је од дјечачких дана био разапет између поријекла и судбине, и чији је живот остао заувјек обиљежен печатом амбиваленције. У причи се велики везир у позним годинама сећа детињства и манастира Милешеве.¹²

Познати српски писац историјских романа, Душан Баранин, у свом роману о Мехмед-паши Соколовићу пише: „Сада му је преостало да се нано-во преда раду, али му се у исто време све више повећавало интересовање за историју. У њој је хтео да нађе своје место, како би са пуним миром и равнодушношћу могао суђенога часа склопити уморне очи. А било га је и те како закупило дело Мухамеда Мешије ‘Огледало светиња’ – описи косовског боја, султана Мурата и Бајазита. У овом спеву је умни Мешија приказао трагичне судбине два владоаца и два храбра народа, који су сабљама делили свет и међе постављали. Од тога догађаја отпочела је чемерна судбина српског народа, који му је сада био најближи и скоро недељив од његове судбине. Мурат, Лазар, Бајазит – три крунисане главе и Милош Кобилић, како га је Мешија звао, све више су га задивљавали. Како је чудесна светлост историје, мислио је Мехмед-паша, настојећи да из ситних везова слова открије оно што ни векови, ни догађаји, па ни људска пакост и злоба нису били у стању да замраче. – Ко су овде у овом спеву наши, узвишени везиру? – запитао га је намерно Хасан-ага. – Па, Срби, Хасане. Узалудно је што смо веру променили, језик и крв су главно. Што сам ближе Богу и истини, све сам ближе и своје завичају. Знаш, нећу имати среће да свој мртви пепео и кости оставим негде поред Лима, али ћу се и мртав осећати оним чиме ме је мајка задојила. Неро, настави даље, Хасане! Знаш ли, Хасане, ко је био тај неверник што је пробо цара Мурата? – Знаш, честити везиру, Милош Обилић. – Велики је то био бој, страшан и за векове одлучујући. Оба су цара у њему изгубила гла-

¹⁰ Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija. Knj. 1, 1520–1576*, 38.

¹¹ Радован Самарџић, *Мехмед Соколовић*, 531.

¹² Konstantin Petrović, *Poslednja vezirova noć* (Beograd: Vulkan, 2020), 7.

ве. О, кад би мени свемоћни Алах дао прилику да будем шехит, да завршим живот у боју, као што је то подарио великом газији Мурату“!¹³

И Огњен Карановић се пита: да ли је Мехмед-паша Соколовић мислио на смрт Милоша Обилића, или је мислио на смрт султана Мурата? Он сматра да је Мехмед-паша као велики везир био одан султану и Османској држави, али да није заборавио своје српско поријекло.¹⁴

На крају, можемо извести закључак да је Мехмед-паша Соколовић Косовски бој сматрао централним догађајем читаве српске историје, о чему свједочи његово интересовање за главне актере овог славног боја. Он не само што није био заборавио своје српско поријекло него је био свјестан чињенице да је Косово стожерна вертикала српског духовног и националног идентитета.

Извори и литература

- Alajbegović Ibrahim Pečevija, *Historija. Knj. 1, 1520–1576*. Sarajevo: El-Kalem, 2000.
- Балфур Джон Патрик. *Османская империя. Шестий столетий отъ возвышения до упадка. XIV–XX вв.* Москва: ЗАО Центрполиграф, 2017.
- Баранин Душан. *Мехмед-Паша Соколовић*. 2. изд., vol. 2. Београд: Српска књижевна задруга, 1987.
- Већејски Мирјана, Zarković Vesna. „Kako je Miloš ubio Murata – narativni identitet u priči ‘Kosovo 1389’ Neleta Karajlića“. *Baština* 45 (2018): 43–57. DOI: 10.5937/bastina1845043B
- Zirojević Olga, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru*. Konvertiti: kako su se zvali. Beograd: Srpski genealoški centar, 2012.
- Жигалова Наталя. „Записки о янычарах: византийские писатели о турецкой системе девширме“, *Via in tempore. Истѳорія. Политѳология*, 15, 264 (2017): 70–77.
- Ménage Victor. „Some Notes on the Devshirme“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 29, 1 (1966): 64–78. doi:10.1017/S0041977X0006081X
- Mujadžević Dino „Ibrahim Pečevija (1574–1649) – osmanski povjesničar Hrvatske i Bosne i Hercegovine podrijetlom iz Pečuha“, *Scrinia slavonica*, 9 (2009): 379–394.
- Nametak Fehim, „Predgovor“ у *Ibrahim Alajbegović Pečevija, Historija. Knj. 1, 1520–1576*, 5–14. Sarajevo: El-Kalem, 2000.
- Новичев Арон. „К истории рабства в Османской империи. Система девширме“, *Туркологический сборник* 1976. Москва: Наука, ГРВЛ (1978): 88–108.
- Пенькова Оксана. „Особенности проведения девширме в Османской империи (вторая половина XIV – начало XVIII веков)“, *Архонѳ*, 5, 8 (2018): 68–73.
- Petrović Konstantin. *Poslednja vezirova noć*. Beograd: Vulkan, 2020.
- Самарѳић Радован, *Мехмед Соколовић*. Београд: Народна књига, 1982.
- Селимовић Салих. „Девширма Или данак у крви“, *Срѳска слободарска мисао*, 105 (2018): 75–82.

¹³ Душан Баранин, *Мехмед-паша Соколовић* (Београд: Српска књижевна задруга, 1987), 314–318.

¹⁴ Ognjen Karanović, Tribina „Mehmed-paša Sokolović – turski veliki vezir ili čuvar srpskog identiteta“ <https://www.youtube.com/watch?v=MeUzIyBXNwQ>

- Сквозников Александр. „Правовое положение немусульманских подданных в Османской империи в XVI-XIX вв“, *Весник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право*, 1–2, 17 (2015): 3–14.
- Sariyannis Marinos. Koutzakiotis, George. „Panagiōtēs Nikousios“, in: *Christian-Muslim Relations 1500–1900*, General Editor David Thomas. Consulted online on 12 August 2020 http://dx.doi.org/10.1163/2451-9537_cmrii_COM_30531
- Faroqhi Suraiya. *Approaching Ottoman history, An Introduction to the Sources*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Tribina „Mehmed-paša Sokolović – turski veliki vezir ili čuvar srpskog identiteta“. <https://www.youtube.com/watch?v=MeUzIyBXNwQ>

Budimir Aleksić

Dalibor Elezović

THE BATTLE OF KOSOVO AND THE DEATH OF SOKOLLU MEHMED PASHA

Abstract

Based on a sequence from the life of Sokollu Mehmed Pasha, given in the History of Ibrahim Pecevi, a famous Turkish chronicler from the 17th century, a conclusion can be drawn about the attitude of this Grand Vizier of Serbian origin towards the central vertical of Serbian spiritual and national identity – Kosovo and the Kosovo Covenant. The mentioned sequence says that the Grand Vizier, the night before his death, asked his treasurer to read him a chronicle about Murat's death in Kosovo. Radovan Samardzic and Dusan Baranin also convey that description of Pecevi in their books about Sokollu Mehmed Pasha. It can be concluded that Sokollu Mehmed Pasha considered the Battle of Kosovo to be the central event of the entire Serbian history, as evidenced by his interest in the main actors of this glorious battle. Not only had he not forgotten his Serbian origins, but he was aware that Kosovo was a pivotal vertical of Serbian spiritual and national identity.

Key words: Sokollu Mehmed Pasha, Battle of Kosovo, Ibrahim Pecevi, Sultan Murat, Miloš Obilić, Ottoman Empire.